

Місце геніїв

Чи потрібні Україні обдаровані діти?

На початку 1980-х американський психолог і педагог Мерилін Фергюсон писала: "Наша освітня система наскрізь бюрократична. Вона переймається не прагненням відкритості, а бажанням точності. Школи стали знаряддям химерного погляду на дійсність. Вони подрібнюють досвід і знання людини на предмети і переривають неперервне вже за самою своєю природою знання. Школи заважають молоді рости". Такий суворий погляд на школи — не дивина для західного світу. Незважаючи на те, що саме американські та європейські університети перебувають на верхівці всесвітніх рейтингів навчальних закладів, незважаючи на перевагу "своїх" у шерезі Нобелівських лауреатів, у Америці та Європі не мліють від успіхів і не закривають очі на проблеми. І чи не головна з-поміж них — розуміння природи дитячої і підліткової обдарованості.

Школа — основне лихо?

Саме поняття "обдарована дитина" дуже розмите. В українській мові поки що функціонує калька з англійського "gifted". Так було донедавна і в більшості європейських мов. Але в останні роки французи, приміром, розрізняють "обдаровану дитину" (таку, що має дар, якого немає в інших дітей), "дитину, що розумово випереджає інших" (тобто швидше проходить обов'язкові для всіх етапи набуття компетенції), "дитину з високим потенціалом" (з прихованими здібностями), "талановиту дитину" (з явними і частими проявами непересічних здібностей), "диво-дитину" (високий ступінь таланту у вузькій галузі) і "генія" (найвищий ступінь таланту, здатність зробити значний внесок у мистецтво й науку). Найпоширеніший термін — *діти з високим потенціалом розвитку*.

Існують різні визначення обдарованості. Французький психолог Жанна Сіо-Факшен пише про такі риси обдарованих дітей: "Обдарована дитина — це дитина, яка під час стандартних тестів на IQ отримує результат, вищий за 130 балів... Обдаровану дитину характеризує своєрідність способу мислення й емоційного життя. Обдарована дитина не така, як інші... Обдарованість не має нічого спільного з соціокультурним оточенням. Обдаровані діти трапляються в усіх прошарках суспільства...".

У різні часи до обдарованих дітей ставилися по-різному. У стародавніх Греції й Римі їх вважали дорослими в мініатюрі, волею богів наділеними особливим даром. Платон, між іншим, писав: "Нерівність завжди була природна, боги бралися наділяти людей певними якостями, розум також був їхнім дарунком..." У Середні віки відхилення від норми сприймалися як патології й асоціювалися із демонами. Така дитина у кращому разі знаходила собі місце в монастирі. За часів Відродження талановиті діти — такі як Мікеланджело та Рафаель — привертати до себе увагу і викликали захоплення публіки. Романтизм робив наголос на хиткості і страдництві непересічних і "проти природних" дітей.

У наш час обдаровані діти перебувають у не менш непевному становищі. Хіба хтось буде сперечатися, що чи не головне завдання людини — виявити прихований у ній талант? Адже всі люди талановиті. Треба тільки знайти, в чому ти — геній. І найчастіше у виконанні цього надскладного завдання людина виявляється самотньою. Щастя, коли є на кого поклатися. Академічним можна вважати випадок Моцарта — він мав батька, що був пов'язаний із музичними колами і знався на музиці. Тому помітити хист сина і закріпити його було нескладно. А що, якби Моцарт народився не в ошатному будинку в центрі Зальцбурга, а в хатинці пастуха або теслі? Навряд чи там знайшовся б хоч якийсь музичний інструмент — тож і виявити свій талант хлопець не мав би змоги. А Булгаков, чиє дитинство минуло в родині видатного університетського професора й ученого, в колі митців? А Гоголь, чий батько був драматургом? А Франс, що виріс у лавці антиквара і з дитинства спілкувався з букіністами на паризьких набережних? Перелік можна продовжувати безкінечно. А тепер давайте замислимося, скільки таких моцартів і гоголів ходило і ходить під сонцем інкогніто, нікому не відомими — вони живуть, не відаючи про свій дар, і помирають, не здогадуючись про свій геній.

Здавалося б, система освіти повинна сприяти ранньому виявленню обдарованих дітей і приділяти їм особливу увагу. І ця проблема — зрештою, цілком методологічна — стоїть у центрі всіх досліджень і дискусій у цій галузі. Начебто й так —

Іван Рябчій

журналіст, перекладач,
з вересня 2010 р. активно співпрацює
з УДЦ "Мала академія наук України"
та Інститутом обдарованої дитини,
м. Київ

але не так. Будь-який фахівець із теорії обдарованості скаже вам: школа — та це ж основне лихо для обдарованих дітей! *"Чи знаєте ви, що переважна більшість із них мають серйозні проблеми в навчанні? Чи знаєте ви, що це спричиняє глибокі порушення — як психологічні, так і фізіологічні? Чи знаєте ви, що серед дітей найчастіше самогубства чинять саме "генії"?..."* — запитує у слухачів під час своїх виступів Жанна Сіо-Факшен. А "класик" теорії обдарованості (поч. ХХ ст.) Альфред Біне зазначав: *"Ось учень, який не користується перевагами навчання з напрохот парадоксальної причини: він для цього надто розумний..."*

"Обдарована дитина, — це проблема — каже президент Малої академії наук України Станіслав Довгий, — **проблема для батьків, учителів, однолітків, однокласників. Зрештою, це проблема для самої дитини. Кожна талановита дитина має власну точку зору і готова її захищати. Вона ще маленька, незахищена, але вже з цим незгодна. Може, вона й помиляється, але така її природа. Креативна обдарована дитина хоче все зробити сама по-своєму"**.

Який регіон — така й освіта

У ХХ столітті було висунуто десятки альтернатив традиційній системі освіти. І не в останню чергу — через потребу ідентифікації "диво-дітей" та піклування про них. Тільки уявіть собі ідеальне суспільство, де кожний був би генієм! Утопія? Але саме такою є програма-максимум теорії обдарованості.

У Європі намагаються підходити до вирішення проблеми обдарованих дітей комплексно. Шукають вихід у підготовці фахівців із роботи з обдарованими дітьми, у об'єднанні таких фахівців у команди, у створенні густої мережі центрів, де би працювали такі команди в тісній взаємодії з усіма типами освітніх закладів. Уже зараз, приміром, у Франції існує два десятки потужних і розгалужених організацій із роботи з обдарованими дітьми. Необхідність комплексного національного підходу нарешті зрозуміли й у високих кабінетах влади — протягом 2000-х років з'явилася кілька доповідних записок міністру, в яких було викладено сутність проблеми, її важливість і можливі шляхи вирішення. Автор цих звітів, інспектор Міністерства національної освіти Франції Жан-Пєр Делоб'є, зокрема, зазначає: *"Ми зіткнулися з тим, що дуже часто діти з високим розумовим потенціалом не приживаються в школі. Ця проблема на початку 2000-х викликала багато суперечок — було незрозуміло, як давати раду цим дітям. Гадаю, за десять років ми просунулись уперед. Викладачі в наших ліцеях і коледжах нині більше готові до явища обдарованості — приймати таких дітей і допомагати їм просуватися у навчанні. Наша спільна робота в цьому напрямку ґрунтувалася на трьох підмурках: по-перше, тести, згідно з якими оцінюють дітей, по-друге, освіта самих учителів має брати до уваги різницю між учнями, по-третє, створення в усіх областях Франції мережі закладів, які б займалися цими дітьми"*.

"Якщо ж брати Європу взагалі, то становище обдарованих дітей різне — зважаючи на країну, — каже фахівець із психології розвитку з Університету Париж, лауреат премії м. Р.Декарта доктор Марія Перейра-Фраден. — Частково це спричинене відмінностями в системах освіти. У деяких державах, приміром, у Фінляндії, взагалі немає програми дій щодо обдарованих дітей — але це тільки тому, що там враховуються всі особливості, і залежно від цього вибудовується дуже індивідуалізована навчальна програма. Одночасно кілька варіантів вирішення проблеми пропонують такі держави як Іспанія і Німеччина, де кожен регіон має свою політику в галузі освіти". Коли пані Перейра-Фраден розповідає про Францію, в її словах відчувається скепсис: *"Видані у 2003, 2007 і 2009 рр. закони закликають школи і викладачів брати*

до уваги особливі здібності учнів і реагувати на це, або створюючи окремі класи, або ж вводячи у програму підготовки вчителів спеціальні курси з роботи з обдарованими". У державних навчальних закладах Франції обдарованим учням, достоту як у нас, дають можливість перестрибувати класи. У деяких ліцеях і коледжах можливе застосування особливих підходів до обдарованих учнів. А у приватних школах вже стало правилом влаштувати спеціальні класи для дітей з високими здібностями.

Діти потягнуть країну вперед?

А що ж в Україні? Неважко здогадатися, що радянська зрівняльна система, якою наскрізь просякнуте все суспільство — і система освіти в першу чергу — не сприяла розвитку обдарованих особистостей. Скоріше навпаки. Все, що висувалося, отримувало жорсткий удар по голові — і в кращому разі вимушено адаптувалося до середовища. Є такий різновид інтелекту — за типологією французького дослідника Гардне — "міжособистісний": ідеться про віртуозну здатність вловлювати й розрізняти гумор, наміри, мотиви й почуття інших людей. Але це лише один із восьми різновидів інтелекту — іншим, напевно, щастило менше. Не секрет, яким важким було життя таких радянських вундеркіндів як Микола Лукаш, Алла Горська, Йосиф Бродський. Вони просто були непотрібні.

З розвалом "імперії зла" ситуація змінилася. Наразі в Росії прискіпливо вивчається явище обдарованості. Звичайно, по-своєму. Директор Лабораторії психології та психофізіології креативності Інституту психології РАН Дмитро Ушаков доводить зв'язок економічного процвітання держави з увагою до обдарованих дітей. Відповідно, Україна, де такої уваги не спостерігаємо, має мало шансів на зростання добробуту. У кризових ситуаціях вихід можуть знайти лише люди, які вміють мислити нестандартно. Досвід показує, що в критичні моменти століттями відпрацьовані стандартні методи не спрацьовують, працюють лише нові, оригінальні підходи. Але хтось повинен такий підхід підказати!

Кілька років тому при МАН було створено Інститут обдарованої дитини. У ньому є наукові відділи, де вивчаються різні філософські та методологічні проблеми інновативного розвитку людини, компаративна педагогіка; практикуються сучасні методи діагностики обдарованості, моніторинг обдарованих дітей і підлітків; ведеться активна міжнародна співпраця.

З ініціативи Інституту до України вперше стали запрошувати іноземних фахівців із обдарованості. Співпрацює Інститут з університетами в Чикаго, Парижі та Празі, з дослідницькими центрами в Сієтлі, Гілсбері та Парижі. Зараз налагоджується співпраця з університетами Бельгії та Швейцарії. Підхід до вивчення обдарованості в цих державах вразив керівництво Інституту. *"Зустрічались ми з послом Швейцарії, — згадує Станіслав Довгий, — він каже: "Швейцарія — країна бідна. Наш єдиний ресурс — це освіта. Ми даємо якісну освіту собі й усьому світу". У нас в Україні також вистачає талановитих дітей. І завдяки ним ми цілком можемо бути конкурентоздатною державою"*.

"Проблема обдарованих дітей стоїть досить гостро", — продовжує Станіслав Довгий. Адже, стикаючись із "незвичністю" своїх чад, батьки часто не знають, куди бігти, в кого спитати пораду. Та й учителі не знають, що робити. Дітям немає до кого звернутися зі своїми негараздами. "Шугають бідних дітей, залякують, товчуть, руйнують їхню психіку, намагаючись "причесати" всіх під одну гребінку". На жаль, до останнього часу освітня система в Україні ставала заручницею політики. Реформи залежали не від результатів наукових досліджень, а від густо замішаних на очікуваннях

виборців і популістських обіцянок лідерів "ідей" високих чиновників. Тому ми й досі недалеко відійшли від радянської зрівнялівки, тому культивуємо футбол — замість усіх видів спорту, тому ламаємо списи через історію України — забуваючи про необхідність введення України в контекст європейської історії, а тому й потребу наголосу саме на історії Європи і світу. Мало де в Україні вивчають класичні мови, а про ситуацію з програмою з літератури краще взагалі мовчати — бо лячно. Де вже тут відстежувати обдарованість у окремо взятих дітей? Тому, поки держава спить (не дай, Боже, справдження приповідки про "сон розуму"), за справу мусять взятися громадські організації, відповідальні фахівці і — зрозуміло — батьки. Батьківські об'єднання відіграють дуже важливу роль у підтримці обдарованих дітей.

Усе має бути вчасно...

Може виникнути цілком логічне запитання: чи існує теорія обдарованості в Україні поза стінами Інституту обдарованої дитини? Звичайно. Є не так уже й мало організацій і ентузіастів, які підтримують талановиту молодь. І по-своєму інтерпретують її проблеми.

"Мною розроблено і захищено у вигляді дисертації систему розвитку дослідницьких здібностей учнів, яка дає вражаючі результати, — розповідає директор Центру "Обдарованість" при Класичному приватному університеті (Запоріжжя), кандидат педагогічних наук *Світлана Білоус*. — *Щороку ми даємо 13-18 призерів ІІ (обласного) етапу конкурсу МАН, 4-5 призерів ІІІ (завершального) етапу Всеукраїнського конкурсу МАН, 6-8 призерів обласної і 2-4 призерів Всеукраїнської олімпіади з фізики, 9 лауреатів стипендії Президента України за 5 років її існування*".

У чому ж полягає ноу-хау пані Світлани? "*Працюючи зі школярами й студентами, я переконалась: що раніше починаєш використовувати цілеспрямовану систему розвитку дитини, то більше шансів зберегти високу кількість тих, кого ми називаємо обдарованими, — пояснює керівник Центру "Обдарованість". — У такій системі повинні постійно використовуватися засоби виявлення нахилів дитини — передусім того, що їй легко дається, що потішає. Розвиток цих нахилів — здібностей — має сполучатися з гармонійним навчанням у інших галузях. Одночасно не треба припиняти "промацування", з'ясовуючи, чи не виникло нових здібностей та зацікавлень, які також потребують розвитку*".

Найбільша проблема, за словами пані Світлани, в тому, що діти, які приходять до Центру, "*недоотримують освіти в межах шкільної програми і не навчені систематично і зацікавлено працювати. Було б добре, якби діти починали вчитись якомога раніше*". "*Без свідомої участі родини ця проблему не вирішити*", — вважає С. Білоус.

Стикаються з обдарованою молоддю і звичайні викладачі. "*В процесі викладання у вишій зустрічаєш обдарованих дітей досить часто, — каже кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу Дніпродзержинського державного технічного університету *Наталія Богиня*. — Майже в кожній групі виділяються один-два студенти, які з самого початку привертають увагу тим, що рівень їхніх здібностей, знання та навички перевищують середній рівень групи. Звичайно, такі "відкриття" дуже радують, адже спілкуються з непересічними студентами — справжнє задоволення. Але з боку навчального процесу все виглядає далеко не так оптимістично, одразу виникають проблеми*". На переконання Наталі, в умовах системи освіти України, "*у процесі викладання доводиться орієнтуватися на "середнього" студента, адже завдання викладача дати максимальну кількість знань кожному студенту, яким би низьким чи високим не був рівень його "обдарованості". І в цьому разі обдаровані діти,*

звичайно, недоотримують уваги та шансу максимально використувувати свій потенціал".

Маленькі острівці, де можуть знаходити віддушину талановиті підлітки — це різні громадські організації, об'єднання. Так, при Спільці письменників діє літературне об'єднання "Радосинь", на Волині — "Лесин кадуб", таких гуртків по Україні сотні. Існують вони завдяки ентузіастам. Поетеса *Тетяна Бондар* відвідувала студію "Лесин кадуб", фактично там сформувалась як автор. Заснував студію письменник *Йосип Струцюк*. "*Струцюк, — каже Тетяна, — учитель від Бога, який зумів познаходити всіх нас у різних куточках Волині. Йому вдалося не тільки побачити оту Божу іскру в кожній зі своїх вихованок, але й примусити їх повірити у те, що вона є*".

"*Я ввійшла в "Лесин кадуб" у 21 рік, коли його найкращі літстудійки вже мали власні книжки. Він привів мене до студії як дипломанта обласного літературного конкурсу. Мені вручили грамоту, а після нагородження було маленьке інтерв'ю для обласного радіо, в якому прозвучало, звідки я. Струцюк був присутнім у залі, а наступного дня, як дізналася згодом, чув і ту передачу. Він потелефонував у школу села *Гірка Полонка*, а я тоді була вчителем у *Лаврові*. До телефону покликали маму, і вже через неї ми скотактувалися з *Йосипом Георгійовичем*. Це ж треба було мати бажання розшукувати нікому не відому вчительку-поета у школах *Луцького району*, не знаючи точної інформації! І найголовніше — знайти*".

Дітей з художніми талантами підтримує і Благодійний фонд "Обдаровані діти — майбутнє України". Так, за програмою "Підтримай юний талант" фонд допомагає учням Київської середньої спеціалізованої музичної школи-інтернату імені М.В. Лисенка. "*Також, — каже голова Фонду *Влада Прокаєва*, — допомагаємо молодим музикантам — таким, як *Роман Геро з Одеси*, з яким познайомилися випадково на телешоу "1+1" "*Танцюю для тебе*".*

У лютому 2010 року разом з Посольством Аргентинської Республіки в Україні був організований концерт, присвячений 200-й річниці Незалежності Аргентинської Республіки. Найталановитіші учні виконали незрівнянні твори аргентинських композиторів. У жовтні цього року вперше у світовій історії учні отримали можливість виступити на одній сцені з переможцем конкурсу "Євробачення" — вихованці школи-інтернату імені М.В. Лисенка зіграли на сцені Жовтневого палацу з *Олександром Рибак*ом. У грудні 2010 року в Національній філармонії України відбувся концерт, присвячений 200-річчю від дня народження видатного польського композитора *Фридерика Шопена*, а в жовтні 2011 року — концерт до 200-річчя від дня народження *Ференца Ліста*. Симфонічний оркестр Київської середньої спеціалізованої музичної школи-інтернату імені М.В. Лисенка виконав твори польського та угорського композиторів. "*Майбутнім геніям, — переконана *Прокаєва*, — необхідне натхнення та поштовх для розвитку. Саме тому я влаштовую тематичні вечори, майстер-класи відомих музикантів та підтримую участь наших музикантів у міжнародних конкурсах. Часто-густо талановиті музиканти, що брали участь у музичних конкурсах та поверталися звідти з нагородами, досягаючи повноліття, спокушаються пропозиціями закордонних імпресаріо та покидають Україну назавжди. Це проблема, над вирішенням якої нам ще потрібно працювати*".

Рецептів багато, і є куди рухатися. Якщо ваша дитина в чомусь обдарована, навіть у нашій країні, де освіту безупинно "штормить" через нові правила і закони, є можливість допомогти майбутньому громадянину реалізувати свої приховані здібності.